

УДК 658.5; 631.1

В. О. Борисова,

аспірант кафедри економіки та підприємництва, Хмельницький національний університет

ПЕРЕДУМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ АПК УКРАЇНИ

V. Borisova,

Postgraduate student of the Department of Economics and business, Khmelnytsky national University

PREREQUISITES IMPROVE MANAGEMENT EFFECTIVENESS THE AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті досліджено передумови підвищення ефективності управління підприємствами АПК України в умовах необхідності забезпечення підвищення продуктивності праці, технологічного переозброєння та реалізації інноваційних проектів в даному промисловому комплексі. Виділено основні характеристики ефективності (продуктивність праці, продуктивність землі, маржинальний прибуток), вплив на які через обґрунтований науково інструментарій управління визначає можливості для зростання ефективності діяльності підприємств АПК.

In the article pre-conditions of increase of management efficiency are investigational by the enterprises of agro industrial complex of Ukraine in the conditions of necessity of providing of increase of the labour, technological rearmament and realization of innovative projects in this industrial complex productivity. Distinguished basic descriptions of the efficiency (labour productivity, productivity of earth, profit margin), influence on that through the scientifically reasonable tool of management determines possibilities for the height of efficiency of activity of enterprises of agro industrial complex.

Ключові слова: ефективність, підприємство, продуктивність, результативність, інновації, маржинальний прибуток, рентабельність, агропромисловий комплекс, розвиток підприємства.

Key words: efficiency, enterprise, productivity, effectiveness, innovations, profit margin, profitability, agro industrial complex, development of enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Україна має значний потенціал розвитку агропромислового комплексу (АПК), але існує ряд проблем, що суттєво перешкоджають реалізації цього потенціалу, зокрема: неолік капіталу для підвищення продуктивності і конкурентоспроможності, використання стандартів виробництва, які не відповідають міжнародним, несприятлива законодавча база.

Ключове значення для максимальної реалізації потенціалу АПК країни має підвищення ефективності і оптимізація використання усіх видів ресурсів. Саме зростання ефективності через мобілізацію останніх наукових досягнень в аграрній сфері дозволить максимально раціонально використовувати наявні, обмежені фінансові ресурси, підвищити конкурентоспроможність продукції аграрних підприємств, посилити позиції цих підприємств на існуючих внутрішніх та міжнародних аграрних ринках [9], виходити на нові ринки з конкурентоспроможною пропозицією та очікуванням високих прибутків.

Досягнення означених орієнтирів підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств країни вимагає значних інвестицій, реалізація яких в умовах економічних і політичних проблем в країні досить проблематична. З огляду на це, актуальними є: необхідність розробки нових підходів і механізмів управління [6, с. 87—89], потреба зміни структури виробництва АПК, впровадження інноваційних і ресурсозберігаючих технологій, а також відповідні організаційні заходи на рівні підприємства, галузі, регіону, держави [11]. У зв'язку з цим керівництву підприємств АПК України потрібні науково обґрунтовані рекомендації відносно формування управлінських рішень, які б стимулювали підвищен-

ня ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах, що і визначає предмет дослідження цієї статті і її актуальність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Проблемами підвищення ефективності АПК займалися вітчизняні академіки-аграрії П.Т.Саблук, В.В.Юрчишин, П.І.Гайдуцький, М.В.Зубець, іноземні дослідники, такі як Р.Х.Адуков, Ф.Г.Арутюнян, О.С.Белокрилова та інші. Теоретичні аспекти даної проблематики найбільш повно висвітлювались в роботах О.І.Амоші, Н.Ф.Кропивко, О.В.Ковальової, О.В.Короткова.

У цілому більшість вчених відзначають, що головними факторами ефективності сучасного аграрного сектору слід вважати: стратегічну спрямованість і ефективна державна аграрна політика. Так, оцінюючи управління в АПК, Е.А.Галиновська підкреслює необхідність глибокого і конструктивного методологічного обґрунтування системи управління в аграрному комплексі [5, с. 45].

В основі побудови такої системи управління має бути покладене застосування найбільш доцільних способів підвищення ефективності внутрішньо- та міжгалузевих зв'язків, технологій, ціноутворення, соціального розвитку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття окремі питання ефективності діяльності підприємств АПК все ще залишаються дискусійними або недостатньо дослідженими, зокрема, що стосуються обґрунтування зв'язку між ефективністю, продуктивністю праці та інноваційністю в аграрному секторі, саме тому існує необхідність подальшого вивчення проблематики пошу-

ку способів підвищення ефективності АПК і формування нових наукових рішень, вагомим з точки зору їх теоретичної і практичної значущості для розвитку сучасних підприємств АПК.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження передумов підвищення ефективності управління підприємствами АПК України

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У літературі є багато різноманітних вимірників рівня ефективності в сільському господарстві, його інтенсивності і результативності. Поняття ефективності часто ототожнюється в тій чи іншій мірі з поняттям продуктивності. З точки зору конкурентоспроможності на міжнародних і внутрішніх ринках для сільського господарства пріоритетними можна виділити два показники [2]: показник продуктивності праці та показник продуктивності землі.

Продуктивність праці залежить від технічного та технологічного рівня розвитку АПК, отже, є функцією технічного прогресу. Показник продуктивності праці залежить також від різноманітних чинників організаційно-економічного характеру, до найважливіших з яких можна зарахувати: величину господарства, диференційованість господарства, кількість робочої сили і її кваліфікація, організація праці, величина полів, фінансування аграрних заходів.

Другим вимірником, що характеризує ефективність підприємств АПК, є показник продуктивності землі, що також залежить від різноманітних чинників, з числа яких до найважливіших можна зарахувати: якість землі, кліматичні умови, інтенсивність внесення добрив, охорона рослин, терміни агротехнічних процедур, видів та сортів продукції. Показник продуктивності землі говорить про потенційні можливості певного регіону країни, певного господарства, підприємства і залежить від прогресу в хімічній промисловості та селекції.

Про рівень ефективності кожного підприємства АПК свідчить головним чином рівень розвитку продуктивних сил, до яких зараховують [1; 2]: засоби виробництва і робочу силу. З огляду на походження засоби виробництва в АПК діляться на ресурси біологічні, хімічні і технічні. Оскільки перші дві групи ресурсів безпосередньо впливають на зростання отриманої вартості продукції, то вплив технічних ресурсів приводить перш за все до створення оптимальних умов, сприятливих для ведення ефективної діяльності підприємством АПК.

Натомість, у АПК основним засобом виробництва є земля, що використовується, у визначених ґрунтово-кліматичних умовах. З уваги на свої ознаки вона в даних мікро і макроекономічних умовах вважається постійно діючим чинником виробничих сил, сама не піддаючись процесу розвитку, а навпаки, при неефективному користуванні може піддаватися деградації, що поглиблюється. Тому необхідно дотримуватись стисло визначених агротехнічних термінів, технологій, матеріалів, що дозволяють отримати продукцію з найвищою якістю, при водночас мінімізованих втратах.

Ефективність підприємств АПК є в загальному вигляді співвідношенням ефектів до суми витрат упередженої праці. Міри ефективності дуже різні, можуть стосуватися окремих виробничих чинників або разом всіх застосованих виробничих чинників. На нашу думку, під ефективністю АПК слід розуміти зростання виробництва продукції при можливій економії живої і матеріалізованої праці на одиницю продукції. Проте у ряді випадків додаткові великі вкладення здійснюються з метою поліпшення умов праці, техніки безпеки, збереження природного довкілля або проведення інших заходів,

що безпосередньо не впливають на збільшення обсягу виробництва.

Підприємства, які не роблять економічного надлишку при реалізації продукції на ринку, несуть втрати. Якщо воно не має можливості використання зовнішніх джерел фінансування, то може виявитися перед загрозою банкрутства. Отже, вимірником ефективної діяльності підприємства АПК, і, в той же час, умовою його виживання і розвитку в тривалішій тимчасовій перспективі, можна вважати і маржинальний прибуток — приріст загальної суми прибутку, отриманого фірмою від продажу додаткової одиниці продукції.

Проте не безумовна величина маржинального прибутку свідчить про ефективність підприємства, а її співвідношення з понесеними витратами. Це співвідношення характеризує рентабельність діяльності підприємства [10; 12].

При цьому важливим є зіставлення динаміки рентабельності підприємств з динамікою продуктивності праці. Зважаючи на структуру доходів і витрат, які фіксуються в господарських суб'єктах АПК, показники рентабельності (отже, ефект) може включати наступні види фінансового результату [3; 4]:

- рентабельність бруто продажів;
- рентабельність продажів;
- рентабельність операційної діяльності;
- рентабельність господарської діяльності;
- рентабельність бруто;
- рентабельність нетто.

Так, відповідно до даних Держкомстату, продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах в останні десять років зростала з року в рік. При цьому рентабельність сільськогосподарського виробництва України в 2003—2013 рр. відзначалася досить нестійкою динамікою (рис. 1) [8].

Спостерігалось падіння рентабельності в післякризовому 2009 році і зниження показника впродовж трьох останніх років. На 2013 рік рівень рентабельності в середньому по сільгосппродукції знаходився на рівні 11,2%, що співвідноситься з рівнем як по тваринництву (11,3%), так і по рослинництву (11,1%).

Особливо слід зазначити падіння рентабельності до рівня збитковості по тваринництву в 2006, 2007 рр. і функціонування підприємств на рівні окупності в 2008 році, що було наслідком негативних тенденцій галузі м'ясного скотарства.

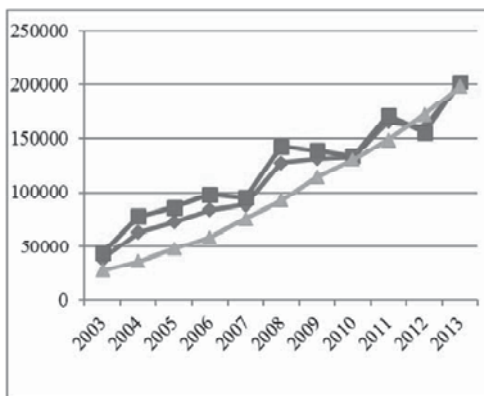
Підвищення ефективності діяльності підприємств АПК України вимагає вдосконалення системи організації на усіх рівнях управління підприємством на основі перспективного планування результатів діяльності [14]. Маржинальний дохід, рентабельність, продуктивність праці, продуктивність землі є показниками, які необхідно контролювати однаково як в коротко-, так і в довгостроковому періоді, особливо у разі складніших і ризикованіших проектів, що вимагають більшого залучення колективу а також довшого періоду реалізації. Вказані показники повинні стати чинником прийняття керівництвом підприємств АПК рішень, що стосуються подальшого розвитку підприємств.

Успішне вирішення завдань розвитку АПК нерозривно пов'язане з активізацією інноваційної діяльності [13], яка виступає необхідною умовою підвищення ефективності виробництва в усіх галузях і сферах економіки. Інновації як один з інструментів структурної політики придбавають все більшу значущість для підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК, забезпечення їх прискореного і сталого розвитку.

Вивчення умов розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі України виявило, що найбільш важливими напрямками розвитку інноваційної діяльності в сільському господарстві країни на перспективу є наступні (рис. 2).

Організаційно-управлінський чинник діє у тому випадку, коли фірми інтегруються з науковими установа-

Динаміка продуктивності праці, грн. на 1 зайнятого в сільгоспвиробництві, в постійних цінах 2010 року; грн.

Динаміка рентабельності, %

Рис. 1. Продуктивність праці і рентабельність сільськогосподарського виробництва України в 2003–2013 рр.

ми, центрами, університетами тощо, внаслідок чого виникають нові організаційні форми, які забезпечують розвиток інноваційної діяльності. Зважаючи на специфіку розвитку вітчизняного агропромислового комплексу і особливості функціонування аграрних наукових установ, постає проблема детальної розробки концепції створення і розвитку інноваційних структур, сферою інтересів яких є сільське господарство: технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, регіональні науково-промислові комплекси, науково-технічні центри, спеціалізовані підрозділи підприємств (творчі бригади, проектні групи), венчурні фірми та ін.).

Забезпечити підвищення ефективності діяльності підприємств АПК в змозі лише добре навчені кадри, які окрім суто професійних знань повинні уміти прогнозувати комерційний потенціал нових розробок, володіти навичками управління фінансами і бути в курсі усього процесу просування технологій на ринку. Тому не буде перебільшенням сказати, що запорукою ефективного інноваційного процесу є якісна освіта.

Інноваційна політика припускає об'єднання технічної політики і політики капіталовкладень [15]. Вона спрямована на впровадження нових технологій і видів продукції, яке передбачає вибір певних об'єктів досліджень. У аграрному секторі головними чинниками ефективного господарювання повинні стати подальший розвиток приватної ініціативи, створення розгалуженої інфраструктури аграрного ринку, удосконалення ринкових механізмів ціноутворення, фінансово-кредитної системи і податкової політики, розвиток маркетингових процесів і формування системи агромаркетингу [7], залучення інвестицій (у тому числі іноземних) на оновлення основного капіталу, формування повноцінної інфраструктури інвестицій через створення мережі інвестиційних фондів і компаній, бізнес-центрів, спеціальних (вільних) зон [14], а також впровадження пільгового режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку.

Діяльність суб'єктів, що збирають, поєднують й перетворюють сільськогосподарські знання, комунікації в інноваційну практику, технології, повинні бути оснащені адекватним чином і отримувати підтримку з боку держави, щоб домогтись

впливу в тому масштабі, який сьогодні потрібен. Необхідним є приватно-державне партнерство між агровиробниками та органами влади з метою:

- досягнення економії за рахунок масштабу в спільних проектах з формування та розвитку комунікаційних систем в аграрному секторі;
- стимулювання співробітництва, поширення комунікацій, знань і обміну досвідом між агровиробниками, країнами й регіонами;
- сприяння більш результативним спільним регіональним і субрегіональним дослідженням і зв'язкам для більш оптимального використання наявних ресурсів і посилення розвитку потенціалу в менш масштабних й більш слабких національних системах.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У статті досліджені передумови підвищення ефективності управління підприємствами АПК України в

Рис. 2. Перспективні напрями розвитку інноваційної діяльності в сільському господарстві України

Розроблено автором.

умовах необхідності забезпечення підвищення продуктивності праці, технологічного переозброєння та реалізації інноваційних проектів в даному промисловому комплексі. Визначено, що головна увага має бути приділена виявленню резервів підвищення ефективності діяльності підприємств АПК України на основі ефективного управління наявними ресурсами і використання перспектив інтеграції вітчизняних ринків у світові.

Виділені основні характеристики ефективності (продуктивність праці, продуктивність землі, маржинальний прибуток, рентабельність), вплив на які через обґрунтований науково інструментарій управління визначає можливості для зростання ефективності діяльності підприємств АПК. З огляду на значення вказаних чинників, підвищення ефективності діяльності підприємств АПК України вимагає вдосконалення системи організації на усіх рівнях управління підприємством на основі перспективного планування результатів діяльності. В цьому сенсі зазначені показники є характеристиками, які необхідно контролювати однаково як в коротко-, так і в довгостроковому періоді; вони повинні стати чинником прийняття керівництвом підприємств АПК рішень, що стосуються подальшого розвитку підприємств.

Зростаюча роль інноваційного чинника і пов'язані з цим перспективи отримати, в прийнятні терміни, очікуваний економічний ефект, не дають можливості розраховувати на швидкі результати підвищення ефективності підприємств АПК через ситуації, яка склалася тут з впровадженням, практичним використанням новітніх наукових розробок і їх масовим використанням. Для вирішення цієї проблеми потрібні дієві інструменти стимулювання інноваційної діяльності на рівні держави, галузей АПК, конкретних підприємств.

Література:

1. Амбросов В.Я. Эффективность использования факторов расширенного воспроизводства в аграрном секторе / В.Я. Амбросов // Экономика Украины. — 2009. — № 1. — С. 67—73.
2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропродовольчого комплексу: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / В.Г. Андрійчук; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". — К.: КНЕУ, 2010. — 414 с.
3. Баканов М.И. Теория экономического анализа: учебник / М.И. Баканов, М.В. Мельник, А.Д. Шеремет; под ред. М.И. Баканова. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2005. — 536 с.
4. Балашов В.Г. Технологии повышения финансового результата: практика и методы / В.Г. Балашов, В.А. Ириков. — М.: МЦФЭР, 2009. — 672 с.
5. Галиновская Е.А. Субъекты земельных отношений / Е.А. Галиновская // Законодательство и экономика. — 1997. — № 1—2. — С. 143—144.
6. Голубовський Л. Аналіз сучасних методів управління витратами / Л. Голубовський // Галицький екон. вісн. — Тернопіль, 2010. — № 1 (26). — С. 187—192.
7. Єранкін О.О. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації: монографія / О.О. Єранкін. — К.: КНЕУ, 2009. — 419 с.
8. Зведені показники сільського господарства 1990-2013 / Держкомстат України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/zp_u.html
9. Кирилюк С.М. Аграрний ринок в умовах трансформації економічних систем: монографія / С.М. Кирилюк; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". — К.: КНЕУ, 2013. — 571 с.
10. Крылов Э.И. Анализ финансовых результатов, рентабельности и себестоимости продукции / Э.И. Крылов, В.М. Власова, И.В. Журавкова. — М.: Финансы и статистика, 2005. — 720 с.

11. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: [монографія] / Ю.Я. Лузан. — К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2010. — 470 с.

12. Савицкая Г.В. Экономический анализ: учебник / Г. В. Савицкая. — 12-е изд., перераб. и доп. — М.: Новое знание, 2006. — 679 с.

13. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України: монографія / Н.М. Сіренко. — Миколаїв, 2010. — 416 с.

14. Чіпко Т. Перспективи розвитку АПК України на фоні світової продовольчої кризи / Т. Чіпко // Географія та туризм: Науковий збірник. Випуск 26 / Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. — К.: Альтерпрес, 2013. — С. 56—61.

15. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О. Шубравська // Економіка України. — 2012. — № 1. — С. 27—35.

References:

1. Ambrosov, V.Ya. (2009), "Efficiency of use factors of expanded reproduction in agrarian sector", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 67—73.
2. Andriychuk, V.H. (2010), *Ekonomika pidpriemstv ahroprodovol'choho kompleksu* [Economics of enterprises agroindustrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Bakanov, M.Y. (2005), *Teoriya ekonomycheskoho analiza* [Theory of economic analysis], Fynansy y statystyka, Moscow, Russia.
4. Balashov, V.H. (2009), *Tekhnolohyy povysheniya fynansovoho rezul'tata* [Technologies improving financial result], MTsFER, Moscow, Russia.
5. Halynovskaia, E.A. (1997), "Subjects of land relations", *Zakonodatel'stvo y ekonomyka*, vol. 1—2, pp. 143—144.
6. Holubov's'kyj, L. (2010), "Analysis of modern methods of management costs", *Halyts'kyj ekon. visn. - Ternopil'*, vol. 1, no. 26, pp. 187—192.
7. Yerankin, O.O. (2009), *Marketynh v APK Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Marketing in AIC Ukraine under conditions of globalization], KNEU, Kyiv, Ukraine.
8. State Statistics Committee of Ukraine (2013), "Summarized indicators of agriculture 1990—2013", available at: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/zp_u.html (Accessed 5 January 2015).
9. Kyryliuk, Ye.M. (2013), *Ahrarnyj rynek v umovakh transformatsii ekonomichnykh system* [The agricultural market in terms of transformation of economic systems], KNEU, Kyiv, Ukraine.
10. Krylov, E.Y. (2005), *Analyz fynansovykh rezul'tatov, rentabel'nosti y sebestoymosti produktsyy* [Analysis of financial results, profitability and cost of products], Fynansy y statystyka, Moscow, Russia.
11. Luzan, Yu.Ya. (2010), *Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm zabezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy* [Organizational and economic mechanism to ensure development of agroindustrial manufacture of Ukraine], NNTs "In-t ahrar. ekonomiky", Kyiv, Ukraine.
12. Savytskaia, H.V. (2006), *Ekonomycheskyj analiz* [The economic analysis], Novoe znanye, Moscow, Russia.
13. Sirenko, N.M. (2010), *Upravlinnia stratehiieiu innovatsijnoho rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy* [Management of strategy innovative development of the agricultural sector Ukraine], Mykolaiv, Ukraine.
14. Chipko, T. (2013), "Prospects for agricultural development Ukraine against the background of the global food crisis", *Neohrafiia ta turyzm: Naukovyj zbirnyk*, vol. 26, pp. 56—61.
15. Shubrav's'ka, O. (2012), "Innovative development of agrarian sector of economy Ukraine: Theoretical and methodological aspects", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 27—35.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014 р.